

ПРО СИТУАЦІЮ, ЯКА СКЛАЛАСЯ СЬОГОДНІ В УКРАЇНІ

Віталій Портников
журналіст,
письменник і публіцист,
телеведучий,
м. Київ

Я вже неодноразово говорив, що розглядаю ситуацію, яка склалася в Україні, як певний «олігархічний реванш, оформлений під охлократичну революцію». Можу пояснити цей термін. Він досить простий і пов'язаний з тим, що олігархія, тобто люди, що монополізували доступ до засобів масової інформації та економічного потенціалу країни, вирішують питання спадкоємності влади не перший день і не перший рік. І в принципі такі рішення вони приймають з моменту, як було оформлено олігархічні інституції в українській економіці. Тобто, якщо 1994 року рішення про те, хто буде президентом України, приймалося у Москві, то вже 2004 року вони приймалися у Києві. Якщо ще 2004 року ці рішення приймала політична еліта на чолі з **Леонідом Кучмою**, який був третейським суддею для олігархів, а вони погоджувалися з цим рішенням, то 2010 року вони ухвалювали ці рішення самостійно. Тоді було зроблено ставку на **Віктора Януковича** як на людину, що влаштовувала усіх представників олігархічної камарильї – і **Дмитра Фірташа**, і **Рената Ахметова**, і **Віктора Пінчука**, і (можливо меншою мірою) **Ігоря Коломойського**.

По ідеї, 2013 року, під час Майдану, олігархи теж були згодні між собою, коли йшлося про необхідність послаблення впливу Януковича. Тому вони, по суті, підтримували протестний рух. Всі, крім Рената Ахметова. Безумовно по-різному. Якщо Коломойський займав активну позицію (бо «сім'я» Януковича забирала його бізнес), то Дмитро Фірташ – займав обережну, а Віктор Пінчук намагався і з владою не посваритися, і з Заходом бути близьким. Але слід пам'ятати, що всі олігархічні канали, включаючи канал І. Коломойського, були тоді на стороні влади, а не Майдану.

В 2014 році ми спостерігали повну згоду олігархів щодо кандидатури **Петра Порошенка**, тому що І. Коломойський розраховував на збереження того феодалного уділа, який він викроїв з України після нападу Росії. Фактично це були Дніпропетровська, Запорізька та Одеська області (в останній губернатором був **І. Палиця** – довірена особа Коломойського). З Фірташем Петро Порошенко зустрічався у Відні, Пінчук теж, очевидно, був прихильником саме Порошенка, а не **Юлії Тимошенко** (з відомих причин). Залишався Ахметов, що займав нейтральну позицію і вже згодом домовлявся з владою.

2019 року спостерігалася дуже схожа ситуація. Коломойський був роздратований після того, як у нього забрали, приватизувавши, «ПриватБанк». Домовленості з Фірташем теж були порушені з об'єктивних причин – неможливо бути президентом, який має підтримку Заходу і задовольняє олігархів. Пінчук також був розчарований тим, що відбувалося, – ставала неможливою торгівля з Росією, тому Кучма вийшов з контактної групи у Мінську і повернувся туди вже за президента **Володимира Зеленського**. Нейтральна, як завжди, позиція Ахметова пояснювалася комфортною для нього ситуацією за Порошенка, враховуючи власні енергетичні можливості. Необхідно підкреслити, що коли ухвалювалося рішення про усунення Порошенка, ставка робилася не на Зеленського, а на Юлію Тимошенко.

Відтак Зеленський – абсолютно випадковий персонаж у цій історії, оскільки його заводили на політичну арену з єдиною метою – не дати Юлії Тимошенко монополізувати владу. Реально розраховувати вона могла лише на допомогу Коломойського. Тоді це був консенсус за нейтралітет трьох. Але Коломойський чудово розумів, що

в разі перемоги Ю. Тимошенко і більшості її в парламенті розраховувати на виконання нею взятих зобов'язань буде дуже непросто. Так з'явилася концепція Зеленського – він заводить у парламент велику народну партію, яка не дасть можливості Тимошенко монополізувати владу.

Потім стало очевидним, що олігархи не врахували народні настрої. Так само було й під час Майдану 2014-го: вони хотіли не відставки Януковича, а лише його послаблення. Вони також не хотіли і не очікували російського вторгнення. Їм і на думку не спадав такий розвиток подій, але сталося так, як сталося. Просто виявилось, що рейтинг Зеленського, враховуючи те, що було розгорнуто потужну кампанію проти не лише Порошенка, а й усього політичного класу, що «довів Україну до краю і жаху».

Все таки за великим рахунком для боротьби з корупцією за останні п'ять років було зроблено більше, ніж за всі попередні десятиріччя. Проте на каналах олігархів йшлося про інше: говорили, що війну не закінчено, хоча гарячу фазу конфлікту було зупинено. Фактично все, що було зроблено, подавалося як бездіяльність, і відповідальність за це покладалася не лише на Порошенка, а й на всіх політиків. Зрозуміло, що рейтинг В. Зеленського – людини не замішаної зовсім ні в чому – виявився набагато вищим, ніж рейтинг Ю. Тимошенко. Крім того, серіал «Слуга народа» цілком очевидно вплинув на настрої виборців.

Відтак робили ставку на одну фігуру, а такою, що обиралася, стала інша. І ми стикнулися з ситуацією політичної випадковості, коли людина, яка не готувалася до такої роботи (я навіть не впевнений, що готувався до роботи в парламенті), а просто на прохання своїх багатих покровителів мала зіграти роль громовідводу чи альтернативи сильній президентській владі в образі Ю. Тимошенко, сама стала президентом і уособленням сильної президентської влади. Ось те, що насправді відбулося.

Безумовно можна довго аналізувати власне народні настрої. Але очевидно, що вони не змінюються (причому впродовж 25 років), лише поповнилися новим мотивом – завершення війни. Але більшість людей, які голосують за президента, що перемагає, весь час хочуть одного й того самого. Вони хочуть покращення відносин з колишньою метрополією, і саме з цих міркувань голосували за Кучму, за Януковича, за Порошенка. Єдиним винятком був Ющенко, що переміг в результаті додаткового третього туру, причому невідомо, якими були результати другого – принаймні половина електорату Зеленського голосувала тоді за Януковича з тих самих міркувань.

Раніше наслідком поліпшення зв'язків з метрополією був дешевий газ і можливість знаходитися в Росії гастарбайтером без реєстрації, а нині – це припинення війни. Це населення, для якого столиця продовжує знаходитися в Москві, а не в Києві. І голосують вони за великим рахунком не за президента, а за генерал-губернатора.

Люди були в захваті від обрання президентом Порошенка (нині вони кажуть, що тоді обрали патріота, а нині – колабораціоніста), але особисто для мене це також дивна постановка питання. Що, він був патріотичнішим за Зеленського? – Ні, але люди, які за нього голосували, робили це тому, що він був міністром у кабінеті Азарова, був бізнесменом, а не вуличним революціонером, не був очевидним лідером Майдану, а з'являвся там епізодично, не був представником опозиції, а був самостійним депутатом у Верховній Раді.

Вже забули, ким він був до початку Майдану 2013 року. А був він часткою поміркованої політичної еліти країни. Поміркованим, навіть не опозиційним. Просто сама політична ситуація змусила Порошенка стати іншим, тому що не виправдалися його власні надії. Він не зміг домовитися з **В. Путіним**, йому потрібні були кошти, щоб підтримати мінімальну соціальну стабільність в країні. Тому він змушений був рахуватися з кредиторами тощо. Нині В. Зеленський у дуже схожій ситуації.

За Порошенка було розпочато багато реформ, яких країна потребувала з початку 1990-х років. Це пов'язано з тим, що було зроблено в сферах ідентичності, банківської справи, освіти, медицини, боротьби з корупцією, судової реформи. Але основна проблема цих п'яти років полягала в тому, що багато з цих змін не так проводилися, як імітувалися. Це взагалі імітаційна демократія. Імітувалися тому, що зупинялися там, де заторкували інтереси великих економічних груп і кланів.

Це була велика проблема для розвитку країни. Сам президент намагався маневрувати між тим електоратом, що з'явився у нього в результаті виборів 2019 року, і тим власним електоратом, що був у нього до 2014 року. А це дуже різноспрямований електорат (до речі, такий самий різноспрямований електорат з'явився потім у Зеленського.) І це дуже стримувало розвиток країни, уповільнюючи його темпи. Президент не контролював законодавчу владу і змушений був весь час шукати компромісу з «Народним фронтом», іншими політичними силами, від дій яких залежало прийняття тих чи інших законів.

Мені не хотілось би все це ототожнювати лише з Порошенком. Точніше, говорити про певний постмайданний режим, який змінювався і кадрово, і політично, який дедалі набував номенклатурних рис. У президента була невелика можливість для маневру при відступі до режиму, що був до 2014 року. Зміни, які сталися, не були незворотними ще й тому, що більшість населення не готова до незворотності таких змін і залишається в полоні старого політичного контексту. Це також треба розуміти. І дуже багато речей, що могли здаватися владі та її прихильникам важливими – особливо політичного характеру – для більшості людей є другорядними.

ЗМІ сьогодні залишаються під тим самим олігархічним контролем, що й 2014-го року, але з більшою свободою громадської думки. Антирейтинг Порошенка створювався постійно. По-перше, він створювався самим Порошенком. Коли він почав боротьбу всередині влади з **Яценюком**, то фактично створив ту модель наступу, яка згодом накрила його самого. Це очевидно. Якщо подивитися на ті аргументи, які за участі близьких до Порошенка людей використовувалися проти команди Яценюка, то очевидно, що згодом вони застосовувалися щодо самого Порошенка. Тими ж самими людьми, тими самими каналами ця маска була «напнута» на Порошенка. Не знаю, чому цього не можна було зрозуміти, коли все це починалося, але було тяжіння до консолідації влади. І цим Порошенко не дуже відрізняється від Зеленського, хіба що тим, що Порошенко – політик, а Зеленський – не політик. Але сама ідея і намагання сконцентрувати владу однакові. На момент відставки у Порошенка були всі можливості для консолідації влади – була (так чи інакше) більшість у парламенті, контроль над урядом – частковий, але був. І у Порошенка було розуміння, як працювати з цими інструментами.

Ми ще не знаємо наслідків того, що сталося після виборів 2019 року, вони стануть очевидними наступного року. Поки ми бачимо концентрацію влади в руках людини, яка не готова до такої відповідальності. Ризики полягають у тому, що знищуються державні інституції, а керування країною необхідне. Я не вважаю, що державу буде обов'язково втрачено, але ми не знаємо, на якій території вона збережеться. За великим рахунком, якщо тут буде створено класичний олігархічний режим Коломойського і Зеленського, то він буде дуже нагадувати той режим, який **В. Плахотнюк** створив у Молдові. І тоді Росії не важко буде переконати Захід, що є вихід із ситуації, яка склалася за цього режиму, і домовлятися з інституціями, ніж намагатися шукати спільну мову з пострадянськими феодалами. Тому сценарій протекторату цілком можливий. Поки на Зеленського ніхто не впливає так, як Коломойський. І важливо підкреслити, що вплив олігархів не відповідає національним інтересам країни.

Сама ідея олігархічного режиму має бути демонтованою, оскільки він не є режимом, який не є інституціональним. За Порошенка олігархи не мали таких можливостей, як сьогодні. В тому і вся проблема. Я думаю, що це були вимушені заходи під впливом Заходу, союзників президента. Можливо десь були й інтереси самого Порошенка. Але результати є очевидними – втрати Коломойського, Фірташа, Пінчука. Просто втрати Пінчука були не наслідком боротьби з ним, а результатом не відновлюваних зв'язків з Росією. А втрати Коломойського були реальними через боротьбу держави з ним. Нині ж він активно розставляє своїх людей на місцях, змінює ситуацію в енергетиці тощо.

Зменшення рейтингу Зеленського безумовно пов'язано з протестами, просто його рейтинг надто високий. Насправді ж важливий не рейтинг, значення має рівень протестного руху. У Януковича найвищий рейтинг був на момент початку Майдану, він міг виграти президентські вибори у кого завгодно. І що? Що це змінило?

Щодо перспектив, то корупцію в православній країні не можна подолати. Вона може бути зменшена шляхом багаторічних і багатопланових зусиль. Щодо рівня життя, то немає жодних причин сподіватися, що він може зростати, просто слід зрозуміти, до яких показників він знизиться. Війна може скінчитися лише на ганебних для українського громадянського суспільства умовах. Якщо б ця влада не боялася суспільства, то пішла б, не вагаючись, на будь-які умови, аж до генерал-губернаторства. Навряд чи Зеленський усвідомив би різницю.

Сьогодні кожен із нас не може вибудувати жодної перспективи. Її немає.

Я казав ще 2004 року, що буде п'ять років реформ, відносно чи не відносно успішних, здійснюваних досить повільно і обережно, оскільки до цих реформ у принципі не готове українське суспільство. Тому що українське суспільство хоче не реального реформування цієї країни, а в силу своєї охолощеності хоче певної абстрактної справедливості, причому цю справедливість воно розуміє в білоруському сенсі – коли немає багатих, або коли багаті дуже високо і їх люблять, як **Лукашенка**.

Я ще тоді говорив, що після п'яти років до влади прийдуть популісти, які все здобує зруйнують. І потім на руїнах почнуться справжні зміни. Але популісти теж могли б прийти різні. Могли прийти проукраїнські популісти, могли – проросійські, а могли прийти пройдисвіти. Це три різних варіанти розвитку подій. Прийшли пройдисвіти.

У країні є дві групи населення, вони не надто чисельні (кожна по 25–30 %). Умовно кажучи, це група людей, які вважають, що Україна – самостійна, незалежна держава, що має рухатися на Захід, і друга група людей, які вважають, що Україна – це придаток Росії. Між ними основна частина населення – тутейші. Це проміжне населення, якому все однаково. Нині обидві групи населення можуть замислюватися про власну диктатуру для того, щоб зробити цю територію такою, якою вони її насправді бачать. При владі більшість населення, що бачить Україну просто як територію збагачення або отримання державних субсидій. Таке населення не може встановити диктатури, бо не розуміє – навіщо і що з цим робити.

Диктатура можлива у будь-якій країні, якщо під неї збудовані відповідні структури. Диктатура може бути різного типу. Тут безумовно можлива авторитарна влада, неосвічений авторитаризм.

Але ми не знаємо, якою буде Україна. Якщо б нині Донбас і Крим були в складі України, то проросійське і проукраїнське населення складалося б з двох половин. У цьому сенсі нічого не змінилося б. Тут, як і раніше, існують дві країни. І не просто дві країни, а два народи – умовно «українці» і умовно «малороси». В слові «проукраїнські» важливим є «про», тобто серед «малоросів» з'являються люди, які симпатизують українству, проте не бажають ставати українцями. Ці люди були рішуче налаштовані проти закону про українську мову. І це хороший тест. Вони – не українці, вони лише співчують українцям. Тому вони можуть відбутися в рамках іншого державного проекту. ■